

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده علوم اجتماعی

پایان نامه:

کارشناسی ارشد

رشته برنامه ریزی توسعه منطقه ای

موضوع:

ارزیابی توسعه ساحلی و ارائه الگوی توسعه متناسب مناطق ساحلی

(نمونه موردی: سواحل استان گیلان - ساحل بندر انزلی)

استاد راهنما:

دکتر محمد شیخی

استاد مشاور:

دکتر ناصر عظیمی

دانشجو:

مریم مسکینی

شهریور ۱۳۸۹

تقدیم به

پدر و مادر عزیزتر از جانم

و

همسر مهربانم که با حضورش در روزگارم...

راه خواهم افتاد

باز از ریشه به برگ

باز از "بود" به "هست"

باز، از خاموشی تا فریاد...

چکیده

مناطق ساحلی از پربارترین و پویاترین منابع اکولوژیکی و بستر فعالیت های عظیم اقتصادی و اجتماعی به شمار می روند. این پژوهش به " ارزیابی توسعه ساحلی و ارائه الگوی توسعه متناسب مناطق ساحلی " در سواحل استان گیلان و اختصاصا ساحل بندر انزلی می پردازد. رویکرد اصلی در این پژوهش رویکرد کالبدی و منطقه ای است.

در مباحث تئوریک، تلفیقی از رویکردهای نظری توسعه ساحلی که از اواخر قرن نوزدهم و قرن بیستم مطرح شده و بر مواردی چون گسترش مباحث برنامه ریزی کاربری زمین در توسعه مناطق ساحلی، مفهوم ناسازگاری در منطقه بندی کاربری های ساحلی، تقویت مفهوم توسعه پایدار و نظام های قانونی و اجرایی موثر در توسعه مناطق ساحلی و همچنین استراتژی های توسعه متناسب در ساماندهی مناطق ساحلی، در قالب تحلیل شبکه‌ای از متغیرها و الگوهای روابط بین عناصر در سطوح مختلف محیط های ساحلی به کار گرفته شده است.

پژوهش حاضر یک پژوهش کاربردی - توسعه ای است. روش تحقیق نیز تلفیقی بوده و از روش اسنادی - کتابخانه ای (تحلیل ثانویه)، مشاهده با استفاده از تصاویر، نقشه ها، عکس های هوایی و پیمایش در قالب مصاحبه عمیق با صاحب نظران بهره گرفته شده است. متغیر مستقل این پژوهش توسعه ساحلی و متغیر وابسته فرآیند توسعه ساحلی که دربرگیرنده ارتباطات متقابل توسعه ساحلی و متغیرهای موثر بر آن یعنی تراکم جمعیت، میزان مهاجرت، قوانین، ضوابط و مقررات، طرح ها و برنامه های اجرایی، نوع فعالیت ها، تعداد شاغلین، آلودگی منابع طبیعی، تغییر کاربری های طبیعی، جرم توسعه (تغییرات زمین های ساخته شده به کل زمین)، توسعه سکونتگاه ها و شبکه راه ها است.

نتایج به دست آمده نشان می دهد که توسعه های شکل گرفته در منطقه ساحلی انزلی بر اساس اصول توسعه پایدار نبوده و علی رغم وجود مقررات و قوانین کارآمد به دلیل عدم وجود سیستم مدیریتی و نظارتی، توسعه نامتوازن و خارج از توان محیطی شکل گرفته است. به این ترتیب بر مبنای توان محیطی محدوده ساحلی انزلی الگوی توسعه مطلوب بر مبنای اصول توسعه پایدار با مدل قابلیت سنجی زمین برای منطقه مورد بررسی ارائه گردید. بر اساس این مدل نقش اصلی منطقه ساحلی گردشگری - بندری تعیین شده است.

واژه های کلیدی: منطقه ساحلی، توسعه ساحلی، مدیریت ساحلی، برنامه ریزی ساحلی، الگوی توسعه پایدار

سپاسگزاری

از جناب آقای دکتر محمد شیخی که در این پایان نامه، سمت استاد راهنما را داشتند، صمیمانه تقدیر و تشکر می نمایم.

از جناب آقای دکتر ناصر عظیمی که استاد مشاور در این پایان نامه بودند و در خلال گفتگو با ایشان، نکات ظریفی به پایان نامه افزوده شد، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

از جناب آقای دکتر غلامرضا لطیفی، داور محترم پایان نامه نیز تشکر و قدردانی می نمایم.

از راهنمایی های ارزنده اساتید گرانقدر جناب آقای دکتر علی اکبر شمسی پور و آقای دکتر مجتبی رفیعیان بدین وسیله تقدیر و تشکر می نمایم.

از زحمات بی شائبه جناب آقای داوود حسن زاده، آقای مهندس رضا راجی، آقای مهندس امین شاهنده و دوست گرانقدر سرکارخانم مهندس لیلا صداقت نژاد سپاسگزاری می کنم.

فهرست

فصل اول: کلیات

مقدمه	۱
۱-۱- بیان مساله	۲
۲-۱- ضرورت تحقیق	۵
۳-۱- اهداف تحقیق	۶

فصل دوم: مبانی نظری

مقدمه	۷
۱-۲- تاریخچه و پیشینه نظری	۹
۲-۲- رویکردهای نظری برنامه ریزی و مدیریت ساحلی	۱۲
۳-۲- نظریه شبکه (خوشه) منطقه ای	۲۲
۴-۲- رویکردهای کاربری زمین در مناطق ساحلی	۲۹
۵-۲- پایداری - نمونه ی برجسته تئوریک در برنامه ریزی ساحلی	۳۲
۶-۲- پیشینه تحقیق (پژوهش ها و طرح های پیشین)	۳۹
۷-۲- جمع بندی و ارائه چارچوب نظری	۵۳
۸-۲- پرسش ها و فرضیه های تحقیق	۵۷
۹-۲- مفاهیم پژوهش	۵۷

فصل سوم: روش شناسی

مقدمه	۶۰
۱-۳- روش تحقیق	۶۰
۲-۳- جامعه آماری و نمونه آماری	۶۲
۳-۳- تکنیک های گردآوری داده ها	۶۲
۴-۳- تکنیک های تحلیل داده ها	۶۲

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

مقدمه	۶۶
۱-۴- سواحل استان گیلان	۶۶
۲-۴- وضعیت سواحل به لحاظ کالبدی	۷۳
۱-۲-۴- سواحل شهرستان انزلی	۷۴

۷۸	۲-۲-۴- کاربری های عمده در سواحل شهرستان انزلی
۸۴	۳-۲-۴- سکونت در سواحل شهرستان انزلی
۸۶	۴-۲-۴- شبکه های ارتباطی در سواحل شهرستان انزلی
۸۹	۵-۲-۴- محدوده ساحلی شهر بندر انزلی
۹۶	۶-۲-۴- طرح های توسعه شهری و نقش آنها در توسعه سواحل شهر انزلی
۱۰۳	۷-۲-۴- عوامل محدود کننده توسعه کالبدی شهر در محدوده ساحلی و غیرساحلی
۱۰۵	۳-۴- وضعیت سواحل به لحاظ جمعیتی
۱۱۵	۴-۴- وضعیت سواحل به لحاظ اقتصادی
۱۲۵	۵-۴- وضعیت سواحل به لحاظ زیست محیطی
۱۳۸	۶-۴- وضعیت سواحل به لحاظ مدیریتی
۱۳۸	۱-۶-۴- برنامه های مصوب و در دست تهیه و رویکردهای آنها در خصوص مناطق ساحلی
۱۵۵	۲-۶-۴- قوانین مرتبط با اراضی ساحلی
۱۵۹	۷-۴- تجزیه و تحلیل یافته های حاصل از مصاحبه با صاحب نظران
۱۶۶	۸-۴- جمع بندی

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۶۸	مقدمه
۱۶۸	۱-۵- نتیجه گیری با استفاده از روش تجزیه و تحلیل SWOT
۱۷۶	۲-۵- پیشنهادات و ارائه آن در قالب اهداف، راهبردها و سیاستهای اجرایی
۱۸۶	۳-۵- پیشنهادات و ارائه الگوی توسعه ساحلی در قالب تحلیل قابلیت زمین و نقشه های مربوط به آن
۱۸۷	۱-۳-۵- تحلیل قابلیت زمین در ارتباط با استفاده جنگل و مرتع
۱۹۰	۲-۳-۵- تحلیل قابلیت زمین در ارتباط با استفاده کشاورزی و باغداری
۱۹۳	۳-۳-۵- تحلیل قابلیت زمین در ارتباط با استفاده سکونت و فعالیت
۱۹۶	۴-۵- الگوی توسعه و نقشه های پیشنهادی
۲۰۲	۵-۵- محدودیت های تحقیق
۲۰۳	منابع و ماخذ

فهرست جدول

- جدول شماره ۱- تغییرات روش های برنامه ریزی مناطق ساحلی ۲۱
- جدول شماره ۲- نظام های مکان مرکزی در مقابل نظام های شبکه ای ۲۴
- جدول شماره ۳- توانایی های نگرش شبکه ای از ابعاد مختلف ۲۶
- جدول شماره ۴- مراحل توسعه ی برنامه ریزی و مدیریت ساحلی ۳۳
- جدول شماره ۵- تجربیات مدیریتی و برنامه ریزی مناطق ساحلی - اهداف و رویکرد ۴۴
- جدول شماره ۶- تجربیات مدیریتی و برنامه ریزی مناطق ساحلی - راهبردها و نحوه تعیین کاربری زمین ۴۹
- جدول شماره ۷- روند تحولات جمعیت در شهرستانهای ساحلی استان گیلان ۸۵- ۱۳۴۵ ۱۰۷
- جدول شماره ۸- سهم جمعیت شهری شهرستانهای ساحلی استان گیلان - ۱۳۷۵ ۱۰۸
- جدول شماره ۹- توزیع جمعیت شهری و روستایی در شهرستان های ساحلی استان گیلان - ۱۳۸۵ ۱۰۹
- جدول شماره ۱۰- تراز مهاجرتی در استان گیلان در سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ ۱۱۱
- جدول شماره ۱۱- سهم وارد شدگان در ترکیب جمعیت شهرستانهای ساحلی استان گیلان در سالهای ۶۵-۱۳۷۵ ۱۱۱
- جدول شماره ۱۲- تغییرات جمعیت شهر انزلی (۱۳۸۵- ۱۳۴۵) ۱۱۲
- جدول شماره ۱۳- متوسط نرخ رشد سالانه ی جمعیت شهر انزلی در مقایسه با دیگر نقاط ۱۳۸۵-۱۳۴۵ ۱۱۴
- جدول شماره ۱۴- کارگاه های کشور، استان گیلان و شهر بندرانزلی به تفکیک نوع فعالیت - سال ۱۳۷۳ ۱۱۲
- جدول شماره ۱۵- کارگاه های کشور، استان گیلان و شهرستان و شهر بندرانزلی به تفکیک نوع فعالیت - سال ۱۳۸۱ ۱۱۳
- جدول شماره ۱۶- شاغلان بر حسب گروه های عمده فعالیت (۱۳۷۵ و ۱۳۸۵) ۱۱۵
- جدول شماره ۱۷- امکانات زیرساختی بندر انزلی ۱۱۸
- جدول شماره ۱۸- عملکرد شناورهای بالای هزار تن بندر انزلی در سال ۸۴ ۱۱۹
- جدول شماره ۱۹- عملکرد شناورهای زیر هزار تن بندر انزلی در سال ۸۴ (واحد تن) ۱۱۹
- جدول شماره ۲۰- وضعیت شناورهای بر حسب نوع محموله در بندر انزلی - ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۴ ۱۲۰
- جدول شماره ۲۱- صورت جریان نقدی بندر انزلی (میلیون دلار) ۱۲۰
- جدول شماره ۲۲- فراونی گروه های صنایع مستقر در شهرهای نوار ساحلی استان گیلان ۱۲۹
- جدول شماره ۲۳- قوانین و مقررات مرتبط با محیط زیست سواحل ۱۳۵
- جدول شماره ۲۴- تراکم نسبی جمعیت و آبادی های استان گیلان به تفکیک شهرستان - ۱۳۷۰ ۱۵۲
- جدول شماره ۲۵- قوانین ملی مرتبط با مناطق ساحلی ۱۵۸
- جدول شماره ۲۶- گرایشات توسعه مناطق ساحلی در استان گیلان و سواحل شهرستان بندرانزلی ۱۶۰
- جدول شماره ۲۷- اهمیت موقعیت جغرافیایی ساحل انزلی در توسعه کالبدی منطقه ساحلی آن ۱۶۱
- جدول شماره ۲۸- نقش نهادهای مدیریتی و نظارتی در توسعه مناطق ساحلی استان گیلان و بندر انزلی ۱۶۲
- جدول شماره ۲۹- وضعیت توسعه سواحل انزلی به لحاظ زیست محیطی ۱۶۳

- جدول شماره ۳۰- اصلی ترین برنامه ها و طرح های موثر بر توسعه مناطق ساحلی بندر انزلی..... ۱۶۴
- جدول شماره ۳۱- نقش غالب سواحل انزلی با توجه به شرایط توسعه آن ۱۶۵
- جدول شماره ۳۲- SWOT ۱۷۴
- جدول شماره ۳۳- اهداف، راهبردها و سیاست های اجرایی ۱۸۴
- جدول شماره ۳۴- وزندهی معیارهای مورد مطالعه در قابلیتسنجی جنگل و مرتع ۱۸۷
- جدول شماره ۳۵- وزن دهی معیارهای مورد مطالعه در قابلیت سنجی زراعی و باغی ۱۹۰
- جدول شماره ۳۶- وزن دهی معیارهای مورد مطالعه در قابلیت سنجی سکونت و فعالیت ۱۹۳

فهرست نمودار

- نمودار شماره ۱- انتشار سلسله مراتبی در مقابل شبکه به هم وابسته مناطق (شهر و روستا)..... ۲۵
- نمودار شماره ۲- فرآیند توسعه منطقه ای؛ ساختارها، جریان ها و مداخلات سیاستگذاری..... ۲۸
- نمودار شماره ۳- چارچوب برنامه ریزی و مدیریت منطقه ساحلی "Cox's Bazar" بنگلادش..... ۴۷
- نمودار شماره ۴- مدل نظری پژوهش..... ۵۶
- نمودار شماره ۵: جمعیت انزلی با و بدون احتساب آبادی‌های ملحق شده در مقایسه با وضع موجود (۱۳۸۵ - ۱۳۴۵)..... ۱۱۳
- نمودار شماره ۶- مقایسه‌ی تغییرات متوسط نرخ رشد سالانه‌ی جمعیت شهر انزلی با دیگر نقاط..... ۱۱۴
- نمودار شماره ۷- شماره تغییرات سهم شاغلان نقاط شهری استان گیلان بر حسب گروه‌های عمده فعالیت..... ۱۱۶
- نمودار شماره ۸- تغییرات سهم ارزش افزوده‌ی بخش‌های مختلف اقتصادی در شهر بندرانزلی در مقایسه با استان گیلان در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۵..... ۱۱۷
- نمودار شماره ۹- تعداد صنایع هریک از گروه‌ها در نوار ساحلی استان گیلان..... ۱۲۸
- نمودار شماره ۱۰- فراوانی گروه‌های صنایع مستقر در شهرهای نوار ساحلی استان گیلان..... ۱۲۹
- نمودار شماره ۱۱- تعداد واحدهای صنعتی در شهرستان‌های نوار ساحلی استان گیلان..... ۱۲۹
- نمودار شماره ۱۲- تغییرات تاریخی سطح آب دریای مازندران..... ۱۳۳

فهرست نقشه

- نقشه شماره ۱- نقشه پیشنهادی پهنه های ممنوع، اضطراب، احتیاط و اطمینان سواحل جنوب شرقی دریای خزر ۴۱
- نقشه شماره ۲- زون بندی عملکردی در راستای حفاظت از محیط زیست ۴۸
- نقشه شماره ۳- زونبندی پیشنهادی برای منطقه Fuka Martouh مصر ۴۸
- نقشه شماره ۴- تقسیمات سیاسی استان گیلان ۶۷
- نقشه شماره ۵- سواحل آستارا (Google Earth) ۶۸
- نقشه شماره ۶- سواحل طولش - هشتپر ۶۹
- نقشه شماره ۷- سواحل رضوانشهر ۶۹
- نقشه شماره ۸- سواحل رودسر - کلاچای ۶۹
- نقشه شماره ۹- سواحل رودسر - رودسر ۶۹
- نقشه شماره ۱۰- سواحل لاهیجان - چمخاله ۶۹
- نقشه شماره ۱۱- سواحل آستانه اشرفیه - بندر کباشهر ۶۹
- نقشه شماره ۱۲- سواحل بندر انزلی (Google Earth) ۷۰
- نقشه شماره ۱۳- تقسیمات سیاسی شهرستان انزلی ۷۲
- نقشه شماره ۱۴- ساختار فضایی وضع موجود شهرستان انزلی ۷۵
- نقشه شماره ۱۵- ارتباطات بیرونی انزلی ۷۶
- نقشه شماره ۱۶- ساختار کلی شهرستان انزلی ۷۷
- نقشه شماره ۱۷- کاربری اراضی وضع موجود شهرستان انزلی ۷۹
- نقشه شماره ۱۸- پوشش گیاهی وضع موجود شهرستان انزلی ۸۰
- نقشه شماره ۱۹- تیپ اراضی وضع موجود شهرستان انزلی ۸۱
- نقشه شماره ۲۰- نقشه خاکشناسی وضع موجود شهرستان انزلی ۸۲
- نقشه شماره ۲۱- پراکنش سکونتگاه های شهرستان انزلی ۸۵
- نقشه شماره ۲۲- ساختار شبکه ارتباطی وضع موجود شهرستان انزلی ۸۸
- نقشه شماره ۲۳- ساختار فضایی وضع موجود شهر انزلی ۹۴
- نقشه شماره ۲۴- کاربری وضع موجود شهر ۹۵
- نقشه شماره ۲۵- وضعیت موجود و پیش بینی آینده تعیین شده در طرح - سال ۱۳۴۵ ۹۶
- نقشه شماره ۲۶- کالبد شهر انزلی در سال ۱۳۵۵ ۹۹
- نقشه شماره ۲۷- نقشه پیشنهادی طرح توسعه و عمران و حوزه نفوذ بندر انزلی ۱۳۶۷ ۱۰۱

- نقشه شماره ۲۸- عوامل محدوده کننده توسعه شهر انزلی ۱۰۴
- نقشه شماره ۳۰- سلسله مراتب شهری ۱۱۰
- نقشه شماره ۳۰- سلسله مراتب روستایی ۱۱۰
- نقشه شماره ۳۱- تراکم ناخالص جمعیتی در سطح ناحیه‌های شهر بندرانزلی ۱۱۵
- نقشه شماره ۳۲- موقعیت منطقه آزاد در شهرستان انزلی ۱۲۴
- نقشه شماره ۳۳- رودخانه ها و مسیل های شهرستان انزلی ۱۲۷
- نقشه شماره ۳۴- قابلیت سنجی اراضی برای جنگل و مرتع ۱۸۹
- نقشه شماره ۳۵- قابلیت سنجی اراضی برای کشاورزی و باغداری ۱۹۲
- نقشه شماره ۳۶- قابلیت سنجی اراضی برای سکونت ۱۹۵
- نقشه شماره ۳۷- کاربری اراضی پیشنهادی شهرستان انزلی ۱۹۷
- نقشه شماره ۳۸- ساختار فضایی پیشنهادی شهرستان انزلی ۱۹۹
- نقشه شماره ۳۹- ساختار فضایی پیشنهادی محدوده ساحلی شهر انزلی ۲۰۱

فهرست تصویر

- تصویر شماره ۱- عکس هوایی بندر انزلی در سال ۱۳۴۳..... ۹۰
- تصویر شماره ۲- عکس هوایی بندر انزلی در سال ۱۳۵۴..... ۹۰
- تصویر شماره ۳- عکس هوایی بندر انزلی در سال ۱۳۷۳..... ۹۰
- تصویر شماره ۴- عکس Google Earth بندر انزلی در سال ۸۸..... ۹۰
- تصویر شماره ۵- محدوده ساحلی بندر تجاری - بازرگانی انزلی..... ۱۱۸
- تصویر شماره ۶- تغییرات سطح تالاب بین سال های ۱۹۵۵ تا ۲۰۰۳..... ۱۳۰
- تصویر شماره ۷- پروژه ساخت بزرگراه در تالاب انزلی..... ۱۳۰
- تصویر شماره ۸- زیر بخش های توسعه کالبدی در طرح کالبدی گیلان و مازندران..... ۱۴۶
- تصویر شماره ۹- محورهای توسعه کالبدی در طرح کالبدی گیلان و مازندران..... ۱۴۶
- تصویر شماره ۱۰- سیاست ها و مقررات طرح کالبدی منطقه گیلان و مازندران..... ۱۴۸
- تصویر شماره ۱۱- شهرهای جدید استان گیلان تا سال ۱۴۰۰ در برنامه گیلان ۱۴۰۰..... ۱۵۱

فصل اول
کلیات

مقدمه

از شش میلیون نفر جمعیت دنیا امروز حدود ۱.۷ میلیون نفر یا ۳۸ درصد جمعیت دنیا در محدوده ۵۰ کیلومتر سواحل زندگی می کنند. مناطق ساحلی دنیا بسیار مهم اند و شدیداً به منظور سکونت توسط انسان مورد استفاده قرار می گیرد. این یک واقعیت ساده است که توجه خاص به برنامه ریزی و مدیریت نواحی ساحلی را نشان می دهد. منابع ساحلی با شدت، تراکم و فشارهای رقابتی مواجه بوده و خواهند بود. در دهه های اخیر تکنیک هایی به وجود آمده اند که تلاش می کنند به شیوه ای پایدار تضادهای بوجود آمده که به طور فزاینده ای هم در کشورهای در حال توسعه و هم توسعه یافته مهم اند را کنترل و مدیریت نمایند. (Key and Alder, ۲۰۰۵:۱). در سالهای اخیر ۴۰ درصد توسعه تجاری جدید و ۴۶ درصد از توسعه سکونتی در دنیا نزدیک ساحل اتفاق می افتد. (یحیی زاده، ۱۳۸۳:۴۷)

در جهت بهبود مدیریت بلندمدت نواحی ساحلی، تحقق اصول توسعه پایدار در اقدامات، هدف اصلی است. دسترسی به توسعه پایدار حقیقی در نواحی ساحلی بسیار مشکل است اما بدون برنامه ریزی مناسب غیر ممکن خواهد بود. جهت دستیابی به برنامه ریزی کاربردی، بررسی و ارزیابی توسعه ساحلی که تا کنون شکل گرفته است و عوامل موثر بر آن به منظور وفق دادن آشکار اهداف متضاد توسعه پایدار؛ رونق توسعه اقتصادی منابع ساحلی نیاز دارد. به عبارتی یک بخش کلیدی برنامه ریزی مناطق ساحلی تلاش به منظور کنترل و نظارت بر استفاده کنندگان سکونتی، صنعتی، تفریحی و... است. (Key and Alder, ۲۰۰۵:۱۳)

ایران نیز بیش از ۳۰۰۰ کیلومتر خط ساحلی دارد که نزدیک به ۷۰۰ کیلومتر آن در شمال کشور واقع شده است. مناطق ساحلی از اهمیت ویژه ای در روند توسعه کشور برخوردار هستند. کرانه دریای خزر، ساحل کشاورزی، گردشگری و کانون جمعیتی و سکونتی است. همچنین سواحل شمال، پرتراکم ترین منطقه کشور از نظر جمعیتی به شمار می رود. اگرچه توسعه این نواحی همچنان به طور چشمگیری ادامه دارد اما بهره برداری نادرست از منابع، شدت یافتن موضوع تغییر کاربری اراضی، فراموش شدن موضوع آزاد سازی حریم دریا، فرسایش، روانگرایی و لرزه خیزی بالای منطقه ساحلی دریای خزر، نبود سیستم مناسب تصفیه فاضلاب های خانگی، صنعتی، کشاورزی و...، نبود زمین مناسب برای دفع پسماند و مواد زائد به دلیل بالا بودن سطح آب زیر زمینی از جمله مهم ترین نقاط ضعف در این پهنه ساحلی محسوب می شود (طرح مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور (IGZM)، ۱۳۸۸: گزارش مطالعات مقدماتی).

رویکرد اصلی در این پژوهش **رویکرد کالبدی و منطقه ای** است. از آنجا که وظیفه اصلی برنامه ریزی منطقه ای کاهش عدم تعادل های موجود میان مناطق است، به منظور شناخت و تبیین عدم

تبادل در مناطق ساحلی بررسی روند شکل گیری و توسعه این مناطق در زمینه های مختلف (کالبدی، اقتصادی، زیست محیطی و مدیریتی) حائز اهمیت می باشد.

۱-۱- بیان مساله

مناطق ساحلی از پربارترین و پویاترین منابع اکولوژیکی و بستر فعالیت های عظیم اقتصادی و اجتماعی در کشور ما به شمار می روند، به همین دلیل روند توسعه سواحل کشور خصوصا سواحل شمالی طی دهه های اخیر پیشرفت قابل ملاحظه ای داشته است. این در حالی است که بهره برداری نادرست از این منابع ارزشمند، مناطق ساحلی شمالی کشور را با وضعیتی بحرانی و خطرناک مواجه ساخته، به گونه ای که فشارهای وارده بر آنها بسیار بیشتر از ظرفیت تحمل زیست محیطی آنهاست. افزایش جمعیت، بهره برداری بی رویه از منابع، آلوده سازی مناطق ساحلی، توسعه فعالیت های ناسازگار با محیط و عدم هماهنگی بین فعالیت ها در نوار ساحلی از مهمترین دلایل ایجاد فشار بر این مناطق هستند. از طرفی مناطق ساحلی به دلیل ویژگی های منحصر به فرد آن با مشکلات خاص خود نیز دست به گریبان است که اهم مشکلات مناطق ساحلی شمال عبارتند از:

- بالابودن تراکم جمعیت و بهره برداری نامناسب و بیش از ظرفیت از منابع طبیعی
- بهره برداری های خصوصی و اختصاصی از سواحل و محدود بودن فرصت های استفاده عمومی
- تخریب و تغییر اکوسیستم های طبیعی
- تغییر کاربری حاصلخیز ترین اراضی جلگه ای و جنگلی
- بهره برداری بی رویه از منابع آب زیرزمینی و پیشروی آب های شور به داخل آبخوان های شیرین
- آلودگی روز افزون منابع آب سطحی و آلودگی محیط زیست ناشی از دفع نامناسب فاضلاب و انتقال زه آب کشاورزی، فعالیت های اکتشاف استخراج و انتقال ذخائر نفت (طرح مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور (ICZM)، ۱۳۸۸؛ گزارش مطالعات مقدماتی).

به نظر می رسد یکی از عوامل اصلی به وجود آمدن این مسائل جدی در سواحل شمالی (که بخشی از آن در استان گیلان واقع شده است) ضعف برنامه ریزی در ساماندهی مناطق ساحلی است. البته در سال های اخیر طرح هایی در سطح منطقه ای و ملی (سطح کلان) برای این مناطق تهیه شده یا در دست تهیه می باشند که عمدتاً گرایش مدیریتی داشته و بر برنامه ریزی کاربری زمین تاکید

دارند. با توجه به ظرفیت ها و گرایش های حاکم بر مناطق ساحلی شمالی، اهداف ارائه برنامه های توسعه برای این مناطق، بر مبنای توزیع جغرافیایی مراکز زیست و فعالیت، استقرار جمعیت در این فضاها و ارتباط میان آنها، سازماندهی فضایی و تعیین اولویت ها به دنبال اهداف زیر هستند؛

- دستیابی به توسعه پایدار اقتصادی - اجتماعی مناطق ساحلی از طریق بهره برداری های مناسب از ظرفیت های ساحلی.
- استفاده از دریا به عنوان دروازه های ارتباط و تعامل با سایر کشورها در راستای توسعه همه جانبه کشور و برون گرایی اقتصادی.
- حفاظت از محیط زیست مناطق ساحلی.
- تضمین حق بهره برداری عمومی از سواحل و دریا به عنوان یک ثروت ملی
- استفاده بهینه از فضا و منابع ساحلی و کاهش رقابت در بهره برداری از این منابع میان کاربران ساماندهی جوامع انسانی و تاسیسات در مناطق ساحلی و حفظ ایمنی آنها در مقابل مخاطرات محیطی و امنیتی (طرح مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور (ICZM)، ۱۳۸۸؛ گزارش مطالعات مقدماتی).

در مناطق ساحلی گیلان وجود رقابت نامتعادل در کاربری زمین جهت توسعه شهری، صنعتی، کشاورزی و دیگر فعالیت های اقتصادی و مشکلات ناشی از استفاده غیر اصولی و با کارایی پایین اقتصادی از قابلیت های متنوع گردشگری در نوار ساحلی به عنوان مسائل اساسی مورد توجه قرار گرفته است. بررسی جایگاه و نقش نظام مدیریتی و نظارتی و اجرایی در توسعه مناطق ساحلی علاوه بر ارزیابی تاثیرات سازمان ها و نهادهای مرتبط در طی شکل گیری و توسعه مناطق ساحلی می تواند نسبت به ساماندهی و ضابطه مند نمودن نحوه واگذاری اراضی ساحلی برای استفاده های اختصاصی اعم از بخش های دولتی و غیر دولتی و اختصاص آنها برای کاربری های عمومی با تاکید بر حفظ حریم دریا و رودخانه ها و ضابطه مند نمودن ساخت و ساز در اراضی ساحلی و حاشیه محورهای گردشگری کمک نماید. چنانچه در همین راستا و در سطح سیاستهای اجرایی در قانون برنامه سوم مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷ مجلس شورای اسلامی مقنن در ماده ۱۰۴ مقرر کرده است: "به منظور حفاظت از محیط زیست و بهره گیری پایدار از منابع طبیعی کشور اجرای موارد زیر الزامی است؛ به منظور جلوگیری از آلودگی و ساماندهی ساحل دریای خزر، دولت موظف است نسبت به آزاد سازی حریم دریا اقدام کند". این نخستین باری است که مقنن به اهمیت ساحل و جلوگیری از آلودگی و ساماندهی آن حکم کرده و تکلیف به آزاد سازی حریم کرده است. این در حالی است در ابتدا باید حریم و میزان آن مشخص گردد زیرا با توجه به قانون اراضی مستحدث و ساحلی (مصوب ۱۳۵۴) حریم دریای خزر شصت متر از آخرین نقطه پیشرفتگی آب در سال ۱۳۴۲ تعیین شده و در

برنامه چهارم نیز حریم دریا ۶۰ متر تعیین و بر آن تاکید شد. همچنین در قانون اراضی مستحدث هر گونه مالکیت خصوص و شخصی را در حریم دریا مجاز ندانسته و تنها برای ایجاد تاسیسات ضروری دولتی با مجوز هیئت وزیران و رعایت مقررات آیین نامه اجرایی این قانون مجاز می داند (مجموعه قوانین و مقررات، ۱۳۸۷؛ ۶۲). با توجه به اهمیت این بحث در ماده ۶۳ برنامه چهارم هم در مورد سواحل چنین آمده است: "دولت موظف است حداکثر تا پایان سال اول برنامه چهارم، به منظور ساماندهی و جلوگیری از آلودگی و تخریب سواحل، با اولویت دریای خزر، طرح جامع ساماندهی سواحل که متضمن اقدام های ضروری همچون؛ تعیین و آزادسازی حریم، استقرار مدیریت یکپارچه سواحل، ضوابط و استانداردهای زیست محیطی و دریانوردی، صیادی و آبی پروری بازبینی و اصلاح و تکمیل قوانین و مقررات را همراه با تعیین مسئولیت دستگاه های ذی ربط در زمینه سیاست گذاری اجرا و نظارت تدوین نماید. همچنین در یک تبصره، مقرر ساخته که دولت موظف است کلیه وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی را به شکلی ساماندهی نماید که تا پایان برنامه چهارم، عقب نشینی شصت (۶۰) متر حریم دریا صد درصد (۱۰۰٪) انجام پذیرد. بر این اساس در این قوانین دو موضوع مورد تاکید خاص قرار گرفته است؛

- تاکید بر نقش سواحل به عنوان پتانسیلی جذب سرمایه گذاری های
- بحث منابع زیست محیطی تخریب ها و آسیب های وسیع (همان؛ ۶۳).

مناطق ساحلی ارایه دهنده شرایطی ایده آل جهت اسکان، کشاورزی، صنعت، حمل و نقل و ارتباطات بوده و منابع ارزشمند اکولوژیکی، تنوع زیستی، و ذخایر سرشار نفت و گاز و فعالیت های عظیم اقتصادی این مناطق را به یکی از حساس ترین و ارزشمند ترین مناطق تبدیل نموده است (www.pso.ir). اما امروزه بهره برداری از نواحی ساحلی عرصه رویارویی گروه های متعدد از کاربردهای ناسازگار گردیده و موجبات فراهم آوردن مشکلات عدیده زیست محیطی در این مناطق شده است، به طوری که توسعه پایدار محلی و منطقه ای را تهدید می کند. با توجه به اهمیت شهرهای ساحلی به دلیل قرارگیری زیست بوم های خشکی و آبی، بستر سازی ایده آل این نواحی جهت انجام فعالیت هایی چون کشاورزی، صنایع و اکوتوریسم و برخورداری از پتانسیل بالقوه اقتصادی و بازرگانی، لزوم توجه به کاهش مخاطرات محیطی و افزایش این نواحی را بیش از پیش نمایان می سازد. به این ترتیب با رویکرد منطقه ای پژوهش بر اساس میزان آسیب های وارد بر محیط زیست منطقه ضرورت ملاحظات زیست محیطی جهت برنامه ریزی و مدیریت مناطق ساحلی تا حدی روشن خواهد شد. (همان)

در نوار ساحلی جنوبی دریای خزر، بخش گردشگری کارکرد پایه ای اقتصادی را تشکیل می دهد. به موازات کارکرد پایدار مذکور، بخش ماهیگیری و شیلات و فعالیت های بندری با فاصله ای

زیاد در زیر آنها قرار دارند. با توجه به وجود مهم‌ترین بندر شمال کشور، بندر انزلی، در محدوده مورد بررسی پژوهش، این امکان فراهم می‌گردد که جایگاه شهرهای بندری به عنوان فضاهایی که ظرفیت رشد در زمینه های مختلف (اقتصادی، گردشگری، تجاری و...) را داشته و نقشی که شهرهای ساحلی بندری می‌تواند در توسعه استان داشته باشد برای برنامه ریزان شناخته شود. برای مثال بندر انزلی با دارا بودن مرز زمینی با کشور جمهوری آذربایجان، یکی از ظرفیت‌های قوی توسعه تجارت این استان است. به این ترتیب بررسی نحوه توسعه شهرهای ساحلی دارای اهمیت زیادی است. در این تحقیق سعی بر آن است که توسعه سواحل شمالی در استان گیلان و به طور خاص در محدوده شهرستان بندر انزلی از ابعاد مختلف (کالبدی، اقتصادی، اکولوژیکی، نظام مدیریتی و...) مورد ارزیابی قرار گرفته و روند شکل‌گیری و همچنین عوامل موثر بر آن مورد بررسی قرار گیرد. به عبارتی در این کار ویژگی‌های اقتصادی و نقش غالب منطقه (گردشگری، تجاری، شیلات و...)، تاثیراتی که بر توسعه مناطق پیرامونی داشته و مواردی از این قبیل دارای اهمیت زیادی است. از آنجا که توسعه هر منطقه زمانی به شکل ایده آل و کامل اتفاق می‌افتد که در چارچوب ظرفیت و توان محیطی آن باشد، پس از شناخت چگونگی توسعه منطقه ساحلی (بندر انزلی) و ارزیابی آن به خصوص در زمینه انطباق با شرایط و پتانسیل‌های منطقه، الگوی متناسب جهت چشم‌انداز و سازمان فضایی آینده آن ارائه می‌گردد. از این رو در پژوهش حاضر تلاش می‌شود که ضمن ارزیابی روند توسعه سواحل شمالی کشور (استان گیلان - ساحل شهرستان انزلی) به دو سوال اساسی پاسخ داده شود که عوامل و طرح‌های موثر بر توسعه سواحل این منطقه کدام هستند و الگوی پیشنهادی توسعه، با توجه به ویژگی‌های محدوده مورد بررسی چگونه می‌تواند باشد.

۲-۱- ضرورت تحقیق

با وجود اهمیت ویژه مناطق ساحلی در کشور، نگاه غالب نظام برنامه ریزی و برنامه‌های توسعه به آن نتیجه‌ای جز طرح‌های مقطعی و بخشی نداشته است. جای خالی نگرش منطقه‌ای (فضایی) به عنوان عاملی برای توسعه متوازن و پایدار جهت توسعه این مناطق ضروری به نظر می‌رسد. یک عامل در موفقیت برنامه‌ریزی در مناطق ساحلی درک محیط و چگونگی تاثیرپذیری محیط از روند ساخت و ساز و توسعه ساحلی است. با توجه به ماهیت مناطق ساحلی، هر دو نگرش برنامه ریزی درون منطقه‌ای و برنامه ریزی بین منطقه‌ای، در تحلیل آن کاربرد خواهد داشت. هدف اصلی برنامه ریزی بین منطقه‌ای در این مناطق بیشتر اقتصادی است. به عبارتی برنامه ریزی بین منطقه‌ای به جریان‌ات میان منطقه‌ای، جمعیت، اشتغال، شناسایی و بهره‌برداری از منابع، پی‌گیریهای اقتصادی بلندمدت در یک قالب متوازن میان رشد یک منطقه و نیازهای رشد سایر نقاط کشور می‌پردازد. در

حالی که در اهداف اقتصادی برنامه ریزی درون- منطقه ای، کنترل ضررهای ناشی از تراکم جمعیت در مراکز سکونتی مناطق ساحلی، توزیع سرمایه گذاریهای جدید در سطح منطقه ای در جهت تامین اهداف فیزیکی و توجه به چگونگی فرم شهری و جلوگیری از گسترش بی رویه شهرها از جمله مواردی است که دارای اهمیت است. معمولا توجه به مناطق ساحلی تک بخشی و صرفا وارد شدن به مباحث مهندسی سواحل است در حالی که با رویکرد منطقه ای می توان با یک دیدگاه توسعه ای همه جانبه تر موضوع را مورد بررسی قرار داد.

به طور کلی ضرورت این پژوهش را می توان در دو حیطه نظری و کاربردی چنین بیان نمود:

ضرورت نظری: بررسی دیدگاه های مختلف در زمینه توسعه مناطق ساحلی و تطبیق آن

با سواحل شمال کشور و اختصاصا استان گیلان و منطقه ساحلی بندر انزلی و از این طریق ارائه راهکارهای نظری و اجرایی جهت مطالعه و بهبود وضعیت سواحل این مناطق.

ضرورت کاربردی: با توجه به اهمیت یافتن بحث سواحل در سال های اخیر در دنیا و

به تبع آن در کشور ما با مطرح شدن آزاد سازی سواحل شمال کشور، این پژوهش که از دیدگاه آکادمیک به موضوع مناطق توسعه ساحلی پرداخته می تواند رهنمودهایی برای سازمان ها و نهادهای ذی ربط که با این موضوعات درگیر هستند، داشته باشد.

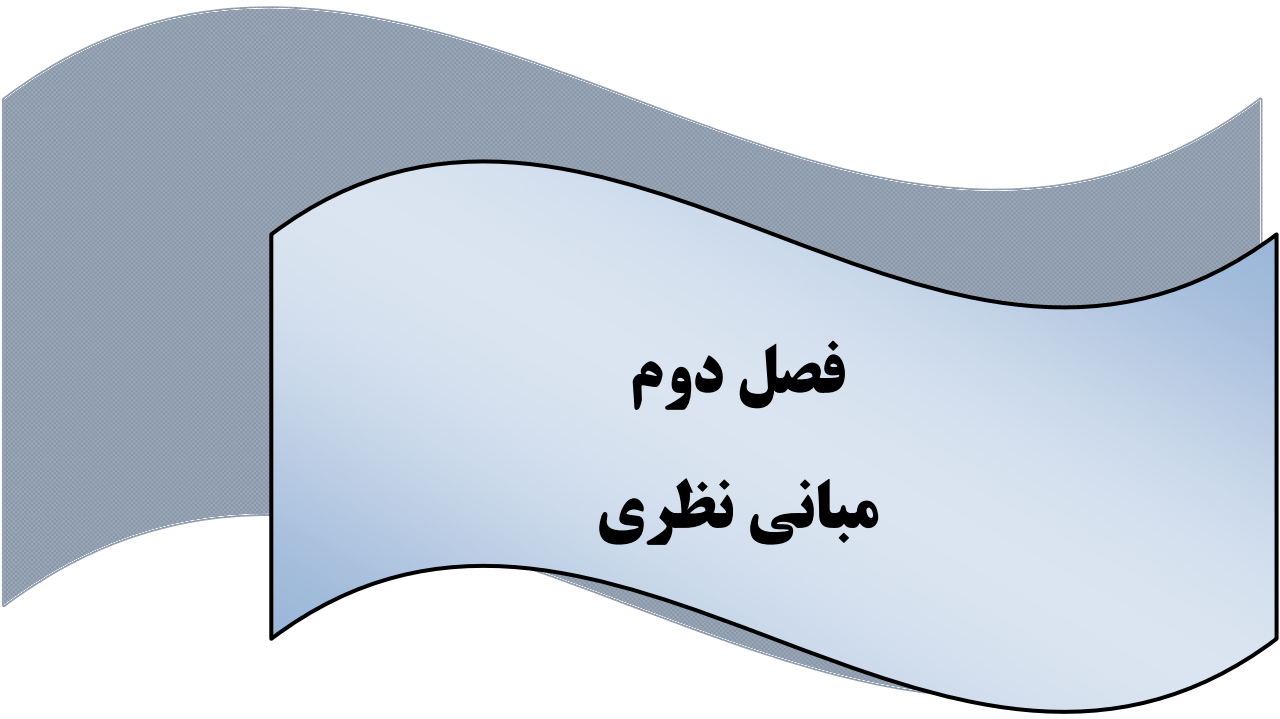
۳-۱- اهداف تحقیق

با توجه به موضوع پژوهش، اهداف مورد نظر در این پژوهش به شرح زیر است؛

▪ **هدف اصلی:** تبیین شکل و روند توسعه ساحلی محدوده (توسعه کالبدی، اقتصادی، زیرساختی و...) و پیشنهاد الگوی متناسب توسعه برای منطقه ساحلی مورد بررسی

▪ اهداف فرعی:

- بررسی تاثیرات متقابل توسعه ساحلی بر عوامل موثر بر توسعه (کالبدی، اقتصادی، جمعیتی و...) و بالعکس
- ارزیابی توسعه ساحلی و بررسی میزان سازگاری آن با شاخصی های توسعه پایدار مرتبط،
- بررسی نقش نهادهای مدیریتی و اجرایی در روند توسعه ساحلی در محدوده مورد بررسی

فصل دوم
مبانی نظری